

УДК 141.32:141.7:930(430) «19»К. Ясперс

О. Б. Сарабун
кандидат філософських наук, асистент кафедри філософії
Львівського національного університету імені Івана Франка

ВІДПОВІДАЛЬНЕ КОНСТРУЮВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ДІЙНОСТІ З ПОЗИЦІЇ КАРЛА ЯСПЕРСА

У туманних перспективах сучасних українських соціокультурних реалій ми заново промишлюємо витоки наявної історичної ситуації. Способом її аналізу в статті обираємо екзистенційне тлумачення особи у філософії К. Ясперса. Відтак ставимо перед собою мету – визначити специфіку відповідального конструювання екзистенцією меж власної історичності.

Рефлексію над духовною ситуацією індивіда для К. Ясперса закономірно розпочинати зі здатності особи проблематизувати саму себе. Шукаючи відповідей на смисложиттєві питання, одним із яких є природа її історичного буття, людина щоразу вагається щодо остаточних висновків і все ж змушена зважуватись на дію в стані невизначеності. Непередбачуваність і невичерпність соціально-історичних актів вибору доцільно витлумачувати через відкрити й незавершувану природу екзистенції. Спосіб інтерпретації нашої історичної минувшини та потенційних перспектив невід’ємний від багатовекторних альтернатив [5]. Отже, невід’ємною складовою історичного вибору екзистенції є безупинний ризик, зумовлений запитуванням про його доцільність і гуманність. Прийняття рішення супроводжується безупинним доданням своїх меж, а відтак і розширенням і поглибленням історичних перспектив власного розвитку. Невизначеність і незавершуваність екзистенції є спонукою щоразу заново переосмислювати вже усвідомлене та засвоєне в площині вчорашніх реалій, але абсолютно схематичне та релевантне у світлі наявного обліку суспільного життя. Екзистенція передбачає безупинне зусилля та мужність у прийнятті рішень, а не доконечну впевненість у їхній доцільності. Відтак, екзистенційний акт немислимий без ризику та відповідальності в процесі формування власної цілісності, яка в контроверсійних життєвих колізіях зумовлює вірність особи щодо вибраного нею автентичного шляху свobodного самоздійснення [1]. Горизонт означення власної «історичної долі» окреслюється людською смертністю, адже смерть – умова всякої можливості. Вона є можливістю неможливого, яка корегує всі інші починання. Як це демонструє у своїй творчості К. Ясперс, екзистенційне філософування – не привілей філософів, а діяльне залучення кожного до відповідального конструювання власного історичного становища.

Як зазначає К. Ясперс, «усе істинне в людині історичне» [12, с. 507]. Тому зосередимось на відповідальному процесі конструювання історичної дійсності, який демонструє нам, що тільки в єдності зі своїм минулим людина здатна бути собою. Розуміння історії невід’ємне від проникнення в глибини особи як духовної істоти, відтак історія не може бути природничою наукою, адже як історична істота людина виходить за межі природної визначеності. Історія – результат людського рішення на подолання духовної кризи. Саме «пробудження духу є, згідно з К. Ясперсом, початком спільної історії людства» [3, с. 23]. Цей процес супроводжується відмовою від міфу та зародженням рефлексивного мислення, недовірою до безпосереднього емпіричного досвіду й початком раціоналізації, визнанням нестабільності свого буття та усвідомленням людиною своїх меж і свого безсилля перед смертю. Родові чи природні зв’язки трансформуються в пов’язаність духовну, котра народжується перед обличчям «абсурдних ситуацій» і ставить перед людиною «останні питання». Шляхом духовних перетворень особа компенсує свої природні слабкості, адже в історії вона не повторює природний кровообіг життєвих процесів, а здатна творити власний порядок на основі свідомої та солідарної пов’язаності з іншими. «Людина історична тільки як духовна істота,

але не як істота природна... В історії ми бачимо в собі носіїв свободи, серйозного рішення й незалежності від усього світу, бачимо в собі екзистенцію, дух» [11, с. 249]. Так, історія є духовною дійсністю людського буття в певних просторово-часових межах або ж розкриттям буття людської свідомості. У її межах індивід стає відкритим до своїх безмежних можливостей, адже, лише приймаючи власну незавершеність і тяжіючи у своїх перетвореннях до пізнання вічного, він здатен бути історичним.

К. Ясперс зауважує, що «завдання уявити собі історичний процес загалом потребує від нас усієї серйозності й відповідальності» [11, с. 240]. Спробуємо відстежити специфіку відповідального конструювання історичної дійсності та пошуки власного місця в ній. Ідеться про те, що за допомогою історії ми прагнемо досягти відчуття присутності того, що є вічним по своїй значимості. Так, розуміємо, що історія існує тільки завдяки витлумаченню певних подій і станів дійсності. Якщо на рівні сукупності фактів, які колись мали місце, історія незмінна, то як відкритий інтерпретаціям світ смислових відношень вона постає безмежним відкритим для осмислення простором. Ми відповідальні за усвідомлення історичного буття, адже від цього залежить наш сучасний життєвий сенс, який є віднаходженням свого місця в мажах цілого. Історія – не просто спогад, про який у нас є певна інформація, вона є основою, через зв’язок із котрою ми віднаходимо корені нашого життя, спорідненість із якими не дає нам змоги безслідно зникнути в безперервному життєвому потоці. Наша відповідальність дотична до того, що кожного разу минула подія може бути витлумачена та зрозуміла по-іншому. Історія стає дійсністю не тоді, коли вона «пережита», а тоді, коли вона, подібно особово існуванню, є практично «прожитою» й здійсненою людиною, тому ключовим елементом історії є її свідоме конструювання. Історія невід’ємна від сенсоутворювальної домінанті, яка є трактуванням трансцендентного. Ідеться про те, що наше сьогодення здійснюється на основі історичного минулого. Історія немовби розширює нашу сучасність на тисячоліття, адже «ми розуміємо самі себе завдяки тому, що розуміємо історію» [10, с. 140]. Цей процес пролягає між історичними витоками, котрі ми не можемо уявити чи помислити, і метою, конкретний образ якої ми також не здатні окреслити. Нероздільними та взаємозумовлюваними є картина всесвітньої історії й усвідомлення теперішньої ситуації. «Уся справа в тому, щоб сприймати теперішнє як вічність у часі. Історія обмежена далеким горизонтом, у котрому теперішнє значиме як притулок, певне утвердження себе, рішення, виконання. Вічне являє себе як рішення в часі. Для трансцендуючої свідомості екзистенції історія розчиняється у вічності теперішнього» [11, с. 280]. Отже, проста наявність змін у дійсності ще не свідчить про присутність історії, адже вона виникає тільки там, де є усвідомлення історичних подій і осмислення своїх коренів. Бути історичним ми нулим означає бути зрозумілим та засвоєним. Виходячи з величезної маси інертних подій, історія є великим запитанням, відповідь на яке спонукає до позамежового здійснення. Історія існує тільки заодно з історією історії, тобто з історією історичного розуміння. Так, історія є єдністю того, що відбувається, і його тлумачення, синтезом історії й знання історії. Крок до виникнення історії учинений за участі здатності усвідомлення, пригадування та передавання духовної спадщини. Попри значний ступінь неясності в процесі нашого історичного розуміння, нам варто прийняти те, що шляху свobodного самоздійснення в обхід історії немає. Тому, тяжіючи до відповідального

конструювання історії, нам потрібно досліджувати не тотальні каузальні зв'язки, а визначені причиново-наслідкові пов'язаності в їхній безкінечності. Також варто обрати критичний характер історичного дослідження, урахувавши неможливість вичерпного аналізу історичного матеріалу, адже історія є рухом між початком і кінцем, які зосереджені поза межами нашого розуміння [2].

У термінології К. Ясперса існує відмінність між дійсною історією (*der wirkliche Geschichte*) й усвідомленою історією (*der gewu ten Historie*). Остання є утворенням, що ґрунтується на ґрунті відповідального прочитання і творення текстів історичного змісту, у тлумаченні яких і формується історична дійсність, адже й справді, «до історії ми зараховуємо той час, про який маємо документальні дані» [11, с. 54]. Лише зафіксовані факти, котрі вирвані з потоку різноманітних змін, дають нам змогу сприйняти внутрішній світ, настрої та імпульси особи, котра чинить історичний вибір. Через це в їхньому розумінні важливе відмежування від домислу, фантазії й фальшивих аналогій. При цьому в контексті історичного тексту нам потрібно акцентувати не лише на відповідальності за адекватність його творення, а й на відповідальності за його збереження та формування традиції його тлумачення [4]. Весь наявний історичний матеріал не може бути засвоєний, адже історія завжди перервна та всяка втратами на шляху прояснення своїх дискусійних точок. Постійно присутня пізнавальна прірва між тим, що відбувається, і тим, що ми про це знаємо. При цьому історією стає саме те, що залишається на фоні безслідного зникнення в небутті численних матеріалів, що передається фактично й може бути засвоєне з мови. Хоча своєрідну «іронію долі» в цьому процесі відзначає К. Ясперс, зауважуючи, що «стани збереження майже ніколи не збігаються з періодами творення високих цінностей» [10, с. 152]. Технічні можливості сучасності забезпечують надійне збереження матеріалу, але й це не є гарантією того, що найважливіше не буде нівельоване в потоці другорядного. Так, наша відповідальність стосується й відповідної організації духа, що уможливить здатність до справедливого розставлення пріоритетів на істотне та малозначиме, що сформує традицію нашого історичного розуміння. Саме традиція є межею нашого історичного мислення. Якщо «наша природа виявляє себе в наслідуванні, [то] наша історія – у традиції. Стабільність і наслідування, в силу котрого ми як природні істоти не змінюємося протягом тисячоліть, прогистають нестабільності нашої традиції: свідомість може погаснути, і немає у віках такої духовної цінності, котрою ми б надійно володіли» [11, с. 244].

Екзистенційна філософія ХХ ст. загалом і в постаті К. Ясперса зокрема значною мірою трансформувала зміст історичності. Остання перестала бути фіксацією всезагальної змінності в часі та свідком минушого характеру всього сущого. Тепер першочергове значення отримало утвердження сутнісної незворотності історичного процесу, унікальності й неповторності його станів та їхньої часової вкоріненості. До залученості в проблематику історичності нас приводить кінечність нашої екзистенції. З іншого боку, сама історичність як синонім незамінності, неповторності, одиничності та унікальності людської особи має вагомий вплив на «просвітлення екзистенції». У процесі осмислення історії К. Ясперс намагається долати об'єктивізм, тобто показати, що вона не може бути об'єктом вивчення, адже людина як її творець знаходиться всередині неї [8]. Також цей процес супроводжується відмовою від сприйняття історії як дійсності, що здатна сама себе осмислити й витлумачити на основі розкриття своїх розумних і необхідних засад. Якщо ж ми таки прагнемо осягнути в історії універсальні закони, каузальні зв'язки чи діалектичну необхідність, то сама історія залишається поза нашим пізнанням. Так, для К. Ясперса історія не є об'єктивним універсальним життєвим процесом, де людська діяльність є її необхідним внутрішнім моментом. Вона є «екзистенціальним процесом формування інтимно-

особових смислів існування індивіда» [7, с. 29]. Тепер історичність – це не просто зумовленість попередніми генетичними станами, а свідчення фактичності, проєктивності, незавершеності, ситуативності, межовості й часовості людського існування. Історичність інтерпретується як глибинний спосіб буття особи в її унікальності. Екзистенціальна історичність протистоїть своєму загальнозначимому визначенню та свідчить, що «в історії індивідуальне стає однократним, єдиним, незамінним» [10, с. 60]. Історія не знає повторення чи постійності, тут немає законів, є лише неповторні внутрішні напруження. Історією є не просто те, що відбувається у визначеному просторово-часовому вимірі й коли-небудь може бути повторене, або, іншими словами, усе, «що як індивід може бути замінене іншим індивідом, що розглядається як вияв усезагального, усе це ще не можна вважати історією. Для того, щоб бути історичним, індивід має бути одиничним, неповторним, єдиним» [11, с. 249]. Історичне – це минуле та своєрідне, котре протистоїть універсальному й загальному. Також характерно, що унікальність історичного здійснюється в ситуації, адже, будучи закиненою в її межі, людина діє та приймає рішення стосовно подолання її меж. Ситуація, що визнає радості й сподівання, трагедії й провини історичної епохи, є смисловою дійсністю, яка поєднує фізичні та психічні характеристики. Отже, екзистенціальна історичність надає непересічного значення індивідуальності, котра, відмежувшись від природи й космосу, граничить із безмежним простором буття і є одухотворенням усезагального. Особа є презентацією споконвічно власної життєвої позиції, значення котрої не може бути переконливо обґрунтовано певною загальною цінністю. Історичне – те, що, будучи окресленим у своєму минутому обліку, є схильним до руйнування, але в часі залишається вічним.

Зосередимось на ще одній грані відповідального творення історичного простору, яка полягає в принциповій відкритості та перманентній незавершаності цього процесу. Як зазначає К. Ясперс, «якщо в історії відкривається буття, то істина завжди присутня в історії, але ніколи в ній не завершується, завжди знаходиться в русі» [11, с. 251]. Історія є тільки переходом і зміною, їй не властива тривалість, усе, що триває, становить тільки її основу, матеріал. Історія є абсолютотом тільки в тому сенсі, що ніщо не існує поза нею, але її мета завжди плюралістична й відкрита та здійснюється як спосіб суб'єктивного конституювання наших безкінечних можливостей. Адже в протилежному випадку, якщо мета єдина, люди постають як засіб її втілення. Цілі історії зводяться до цілей окремої людини. Історія як «простір можливого» – це представлення різних смислових перспектив для нашого свободішого самоздійснення. Вона не є закостенілою, а сприймається як відкрите поле для комунікації, як співіснування різних картин історії, які є не різними точками зору на історію, а відмінними способами відкритості буттю, жоден із яких не претендує на остаточну достовірність, але водночас має бути істиною власного екзистенціального буття людини, котра завжди знаходиться всередині своєї історії та є відповідальною за її образ.

Також варто відзначити, що, попри відкритість історичного процесу, у К. Ясперса виникає потреба обґрунтувати його цілісність, під якою мається на увазі потреба впорядкованості одиничного, де все посідатиме належне йому місце, не зводячись до простої випадкової багатоманітності [9]. Концепт історичної єдності дистанціюється від абстрактного поняття людства й упередженої можливості трактувати історію як схоплюване ціле. Орієнтир історичної єдності корениться в спробі прийти до простого, котре виявляється вирішальним і здатне протистояти потоку нескінченного та малозначимого. Творячи цілісну історичну картину, К. Ясперс виходить із того, що «людство має єдині витоки й спільну мету» [11, с. 31]. Тяжіння до єдності має протистояти зверненню до абстрактних усезагальностей, але водночас одиничне не має губитися в

безпідставному, не маючи опори на універсальні цінності. Так, екзистенція у своєму історичному розмаїтті є рухом до єдиного, коли особливе й одичне набуває свого змісту лише в стосунку до цілого. Тобто, часове є фактичним відкриттям вічних істин через дієве розгортання можливостей людського буття.

Своєрідною гарантією того, що історія є рухом до єдиного і що можна судити про універсальну історію земної кулі, для К. Ясперса є наявність загального для всього людства осьового періоду: «Під віссю ми розуміємо ... те, що, будучи саме позачасовим, охоплює всі часи, приховані хмарами теперішнього» [11, с. 268]. Вісь історії – це спільне трансцендентальне духовне джерело людства, що свідчить про практично одночасну появу зразків рефлексивного життя в різних куточках планети. Вона вириває людину з меж циклічного доісторичного буття, у яких остання сприймала себе виключно як безсвідому природну істоту зі сталими схильностями та властивостями, біологічними параметрами розвитку й стабільним переданням навиків. За хронологією К. Ясперса, приблизно у 800–200 рр. до н. е., набувши здатності усвідомлювати своє буття загалом, розуміти себе та межувати з духовним хаосом, людина руйнує надійні первісні устої життя й, стаючи відкритою до світу, поміщає себе в поле неспокою та суперечностей. Це час, коли людина вперше відчуває крайню напруженість в процесі переживання пограничних ситуацій і усвідомлює глибину людського буття [6]. Таким способом відбувається становлення одичної особи, котра є відповідальна за своє історичне буття перед лицем незвідних можливостей.

Підсумуємо, що історія – це не лише те, що відбувається у визначеній причинно-наслідковій послідовності й взаємозумовленості, специфіку якої ми намагаємося відтворити, це процес, зміст якого формується в межах нашої відповідальної реконструкції його багатовекторної та незавершеної природи. Сенс історії ми не можемо зводити до спроби досягти досконали стабільність у «земному раї» за умови здійснення певних майбутніх цілей. Як відзначає К. Ясперс, «історія є зверненням дечого абсолютно тлінного, у котрому стає очевидним буття вічності» [10, с. 61–62].

Література

1. Безрукова О. Відповідальність в сучасному світі: моральні та соціальні підстави соціологічної інтерпретації / О. Безрукова. – Запоріжжя : ЗНТУ, Вид-во Хортицького навч.-реабілітаційного багатопрофільного центру, 2012. – 324 с.
2. Вільчинський Ю. Філософія історії: теорія взаємопроникнення часу й вічності / Ю. Вільчинський. – К. : Поліграфкнига, 2009. – 360 с.
3. Гайденко П. Человек и история в экзистенциальной философии Карла Ясперса / П. Гайденко // Ясперс К. Смысл и назначение истории / К. Ясперс. – М. : Республика, 1994. – С. 5–26.
4. Ермоленко А. Этика ответственности и социальное бытие человека / А. Ермоленко. – К. : Наук. думка, 1994. – 200 с.
5. Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях : [монографія] / А. Карась. – К. ; Львів : Видав. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 520 с.
6. Котченко Т.Е. Концепція осьового часу Карла Ясперса у контексті сучасності (соціально-філософський аспект) : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / Т.Е. Котченко. – К., 2005. – 19 с.
7. Перов Ю. Проект философской истории философии Карла Ясперса / Ю. Перов // Ясперс К. Всемирная история философии. Введение / К. Ясперс. – СПб. : Наука, 2000. – С. 5–50.
8. Сидоренко И. Мыслители XX столетия. Карл Ясперс / И. Сидоренко. – Мн. : Книжный Дом, 2008. – 224 с.
9. Ясперс К. Вопрос о виновности. О политической ответственности Германии / К. Ясперс. – М. : Прогресс, 1999. – 146 с.
10. Ясперс К. Всемирная история философии. Введение / К. Ясперс. – СПб. : Наука, 2000. – 272 с.
11. Ясперс К. Истоки истории и ее цель / К. Ясперс // Смысл и назначение истории. – М. : Республика, 1994.
12. Ясперс К. Философская вера / К. Ясперс // Смысл и назначение истории. – М. : Республика, 1994. – С. 418–527.

Анотація

Сарабун О. Б. Відповідальне конструювання історичної дійсності з позиції Карла Ясперса. – Стаття.

У статті розкрито історичну природу екзистенції як здатності приймати відповідальне рішення щодо подолання духовної кризи. Розмежовано зміст дійсної та усвідомленої історії. Остання ґрунтується на ґрунті відповідального конструювання і тлумачення історичних текстів. Обґрунтовано трансформацію змісту історичності з позиції екзистенційних перспектив у філософії ХХ ст. Першочергове значення набуло утвердження незворотності історичного континууму, унікальності й часової вкоріненості його виявів. Виокремлено відкритість, незавершаність і цілісність як визначальні характеристики процесу здійснення історії. Витлумачено зміст осьового періоду як спільного трансцендентального духовного джерела людства, що свідчить про практично одночасну появу зразків рефлексивного життя в різних куточках планети. Підсумовано, що історія – це відкритий процес, зміст якого формується в межах нашої відповідальної реконструкції його багатовекторної та контроверсійної природи.

Ключові слова: екзистенція, відповідальність, дійсна історія, усвідомлена історія, осьовий період.

Аннотация

Сарабун О. Б. Ответственное конструирование исторической действительности с позиции Карла Ясперса. – Статья.

В статье раскрыта историческую природу экзистенции как способности принимать ответственное решение по преодолению духовного кризиса. Разграничено содержание действительной и осознанной истории. Последняя основывается на почве ответственного конструирования и толкования исторических текстов. Обосновано трансформацию содержания историчности с позиции экзистенциальных перспектив в философии ХХ в. Первостепенное значение получило утверждение необратимости исторического континуума, уникальности и временной укорененности его проявлений. Выделено открытость, незавершенность и целостность как определяющие характеристики процесса осуществления истории. Истолковано содержание осевого периода как общего трансцендентального духовного источника человечества, который свидетельствует о практически одновременном появлении образцов рефлексивной жизни в разных уголках планеты. Подытожено, что история – это открытый процесс, содержание которого формируется в пределах нашей ответственной реконструкции его многовекторной и контроверсионной природы.

Ключевые слова: экзистенция, ответственность, действительная история, осознанная история, осевой период.

Summary

Sarabun O. B. Karl Jaspers perspective of responsible constructing of historical reality. – Article.

The historical nature of existence as the ability to make a responsible decision to overcome the spiritual crisis is shown in the article. Content of real and perceived history is differentiated. Perceived history is based on the grounds of responsible construction and interpretation of historical texts. Content of transformation of historicity from existential perspectives in the twentieth century is grounded. The primary value received the approval of irreversible of historical continuum, uniqueness and temporal rootedness of its manifestations. Openness, integrity and incompleteness as defining characteristics of the implementation of history are determined in the thesis. Meaning of the axial period is interpreted as common transcendental source of spiritual humanity, that indicates almost simultaneous appearance of examples of reflective living in different parts of the world. It is concluded that history is an open process, and its content is formed within our responsible reconstruction of its multi-vectoral and controversial nature.

Key words: existence, responsibility, real history, history conscious, axial period.